

NENAD FOGEL

ZNANI I NEZNANI JUNACI

▫ PRAVEDNICI BEZ MEDALJE ▫

KATALOG IZLOŽBE

JOZ
Jevrejska opština Zemun

ISBN 978-86-88297-16-5

PROJEKAT POMOGLI:

MINISTARSTVO
KULTURE I
INFORMISANJA

ВЛАДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
VLADA REPUBLIKE SRBIJE

GRADSKA
ОПШТИНА
ЗЕМУН

IMPRESUM

Izdavač: Jevrejska opština Zemun, Dubrovačka 21, Zemun

Autor izložbe i urednik kataloga: Nenad Fogel

Uvod: Nenad Fogel i dr Olga Manojlović Pintar

Dizajn izložbe i kataloga: Jugoslav Rakita

Štampa: La Presing, Lazarevac

Tiraž: 500

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(=411.16)(497.1)"1918/1941"(083.824)

Ž323.12(=411.16)(497.1)"1941/1945"(083.824)

ФОГЕЛ, Ненад, 1950-

Znani i neznani junaci : pravednici bez Medalje : katalog izložbe / [autor izložbe i kataloga] Nenad Fogel. - Zemun : Jevrejska opština "Zemun", 2018 (Lazarevac : LaPressing). - [2], 13, V str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 500. - Str. 2: Mišljenje o izložbi "Pravednici bez medalje" autora Nenada Fogela / Olga Manojlović Pintar.

ISBN 978-86-88297-16-5

a) Јевреји -- Југославија -- 1918-1941 -- Изложбени каталоги б) Јевреји -- Прогони -- Југославија -- 1941-1945 -- Изложбени каталоги

COBISS.SR-ID 275790092

U V O D

„Ko je spasao jedan život, kao da je spasao ceo svet“

Jad Vašem, Svetski centar za sećanje na Holokaust, od 1963. godine dodeljuje medalju Pravednik među narodima. Ovim priznanjem država Izrael odaje zahvalnost nejevrejima za spasavanje Jevreja tokom Drugog svetskog rata. Jad Vašem je za Pravednike priznao 26,973 osoba iz 51. države. Srbija se, po broju priznatih Pravednika, nalazi na visokom 14. mestu (podatak sa zvaničnog sajta Jad Vašema – 2018.).

Jevrejska opština Zemun je 2010. godine objavila knjigu Milana Fogela *Pravednici među narodima – Srbija*, koju je Grad Beograd proglašio za kapitalno izdanje.

Tokom višegodišnjeg rada na prikupljanju podataka za pisanje priča o ljudima koji su dobili medalju Pravednik među narodima, saznali smo i za 18 slučajeva gde spasioci Jevreja nisu nagrađeni ovim visokim priznanjem. Zadatak koji smo moj brat Milan i ja pred sebe postavili bio je da prikupimo što više relevantnih dokaza kako bi podneli zvanični zahtev Jad Vašemu za priznavanje tih ljudi za Pravednike. Knjiga *Pravednici bez medalje*, objavljena 2018. godine, kao i ova izložba, predstavljaju nastavak rada posvećenog čuvanju uspomena na **znane i neznane junake**, hrabre ljudi iz Srbije koji su za vreme Drugog svetskog rata spasavali svoje sugrađane Jevreje od sigurne smrti. Mnogi od junaka, opisani u istinitim pričama u knjizi, možda nikada neće biti priznati za Pravednike, ali će večno ostati u našem pamćenju.

Rad Komisije Jad Vašema na priznavanju novih Pravednika nastavlja se. Nastavlja se i naša potraga za novim svedočenjima o spasavanju Jevreja u Srbiji.

Sa pravom očekujemo da će naša istraživanja, predstavljena na ovoj izložbi/knjizi, dovesti do novih priznanja građana Srbije za Pravednike.

Autor izložbe

Nenad Fogel

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Nenad Fogel".

MIŠLJENJE O IZLOŽBI PRAVEDNICI BEZ MEDALJE AUTORA NENADA FOGELA

Godinama traju istraživanja Nenada i Milana Fogel na istraživanju istorije Jevreja Jugoslavije. Poseban segment njihovog rada predstavlja istorija Holokausta i traganje za ličnostima koje su tokom Drugog svetskog rata na teritoriji današnje Srbije pomagali Jevrejima. Prvi rezultat njihovog rada na toj temi je bila knjiga *Pravednici* među narodima – Srbija, koja je objavljena 2010. godine. U njoj su sakupljeni podaci o 139 ljudi iz Srbije koji su dobili jedinstveno priznanje države Izrael za svoju humanost i smelost.

Nastavljajući rad na istraživanju ljudskih sudsudina u vremenu Drugog svetskog rata, braća Fogel su sakupili podatke o pojedincima koji nisu dobili zvanična priznanja, ali čije su požrtvovanje i hrabrost pomogli njihovim sugrađanima Jevrejima da izbegnu smrt. Milan i Nenad Fogel su učinili veliki napor da se te priče ne zaborave. Rezultat njihovog istraživanja su knjiga i izložba pod nazivom *Pravednici bez medalje*.

Izložba, koju je priredio Nenad Fogel, obuhvata dvanaest priča o ljudskoj solidarnosti i požrtvovanosti, a koje još uvek nisu doobile priznanje Jad Vašema, kao i pet svedočanstava o ljudima čija je hrabrost nagrađena medaljom Pravednika. Obuhvataju različite delove Srbije, ljudi različitog porekla i imovinskog statusa. Svaka od njih je paradigmatičan prikaz vremena i užasa rata. Radi se o izuzetno važnoj, saznajno bogatoj i interpretativno novoj i drugačijoj izložbi. Svaka od priča je upotpunjena privatnim fotografijama koje oživljavaju ličnosti "malih velikih ljudi". Svaka sekvenca predstavlja svojevrsnu istoriju Drugog svetskog rata na ovim prostorima, uključuju epizode koje se odnose na zločine okupatora, saradnju kvislinških snaga i snažan antifašistički otpor. Knjiga i izložba predstavljaju važan doprinos istorijskoj nauci u Srbiji, ali njen značaj nije samo istoriografski. Ona ne samo da upotpunjuje naša znanja o Drugom svetskom ratu, već je i najsuptilnija promocija humanističkih idea solidarnosti i bratstva.

Projekat braće Fogel do sada su pomogli Vlada Republike Srbije, Ministarstvo kulture i informisanja i gradska opština Zemun. Smatramo da je dalji rad na ovom planu jedan od prioriteta našeg društva i snažna smernica u procesu izgradnje demokratskog društva u Srbiji.

Dr Olga Manojlović Pintar
Viša naučna saradnica
Instituta za noviju istoriju Srbije

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

Više od deset godina traju istraživanja braće Nenada i Milana Fogela o građanima Srbije koji su za vreme Drugog svetskog rata spasavali od sigurne smrti svoje sugrađane Jevreje, istovremeno izlažući sebe i svoje porodice smrtnoj opasnosti.

Izraelska država, preko Memorijalnog centra za žrtve i heroje Holokausta, Jad Vašema, od 1963. godine, spasiocima dodeljuje specijalno priznanje: Pravednik među narodima.

Do današnjeg dana priznato je 26.973 Pravednika iz 51 države. Koliko su građani Srbije saosećali sa svojim sugrađanima Jevrejima, govori podatak da se Srbija, po broju od 139 priznatih Pravednika, nalazi na visokom 14. mestu.

Prvi rezultati naših istraživanja objavljeni su 2010. godine u knjizi Pravednici među narodima – Srbija. Prikupljujući relevantna dokumenta, izjave preživeлиh i spasilaca za prvo izdanje, došli smo do saznanja da postoje više spasilaca Jevreja, koji iz različitih razloga nisu priznati za Pravednike. Opravdano ili ne, smatrali smo da i te ljude i događaje treba sačuvati od zaborava.

PRAVEDNICI SA MEDALJOM

Ova izložba i knjiga Pravednici bez medalje, govori o onima koji nisu priznati kao Pravednici, a koji po našem mišljenju zaslužuju ovo visoko priznanje države Izrael.

*Poseban deo u knjizi i izložbi posvećen je onima
koji su od Jad Vašema dobili
Medalje pravednika posle 2010. godine.*

PROJEKAT POMOGLI:

MINISTARSTVO
KULTURE I
INFORMISANJA

GRADSKA
OPŠTINA
ZEMUN

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

SMILJA MARJANOVIĆ,
PAVAO MATICA I LJUBOMIR KOSTIĆ

Bela i Emilija Fojnd rođeni su u Bačkoj Palanci. Bela je bio krojač i u potrazi za boljom zaradom preselili su se u Zemun. Imali su sedmoro dece. Jedno od njih bila je Bela Rohel. Posle raspada Austro-Ugarske monarhije porodica se preselila u Novi Sad. Tu je tridesetih godina prošlog veka započela glumačka karijera istaknute jugoslovenske glumice Bele Rohel Fojnd. Umetničko ime Rahela Ferari, Rohel je prihvatala na početku karijere u Novom Sadu.

Uoči Drugog svetskog rata Rahela je već bila zapažena glumica Umetničkog pozorišta u Beogradu. Kada je Beograd okupiran ona je odbila da stavi žuto obeležje na rukav. Otada se njen život odvijao u ilegali. U tesnoj vezi je ostala sa kolegom Aleksandrom Acom Stojkovićem.

Porodica Frojnd

Noćne racije bile su sastavni deo beogradskog života. Smilja Marjanović, rođena Popović, učinila je herojsko delo kada je u vreme policijskog časa izašla iz kuće i obavestila Rahelu o predstojećoj raciji. Kada je, ipak, 1942. u jednoj raciji Rahela uhapšena, predstavila se kao Nemica. Puštena je uz obavezu da doneše rodni list. Pomoć je došla od katoličkog sveštaka Pavao Matice. On joj je izdao prepis iz crkvenih knjiga, kojim se potvrđuje da je njena majka Emilija Marija katolkinja.

*Izvodi:
Rodni, venčani i konverzioni*

Aca Stojković i Rahela, već veoma bliski, rešili su da se venčaju. Pošto je Rahela imala samo mamin Krsni list, da bi mogao da obavi venčanje, pravoslavni pop Ljubomir Kostić ju je 26. januara 1943. „preveo“ iz rimokatoličke u pravoslavnu veru.

Sa novim dokumentima, Aca i Rahela, odlučili su da napuste Beograd. Često su menjali mesto boravka i na kraju su stigli do Svilajnca. Kada je 24. septembra 1944. počelo bombardovanje Svilajnca, trudnu Rahelu su prebacili u selo Dublje, gde se ubrzo porodila.

Rahela je posle rata nastavila glumačku karijeru u Novom Sadu. Kada je 1947. godine osnovano Jugoslovensko dramsko pozorište, postala je član prvog ansambla i ostala mu verna za ceo život.

Rahela i Aca Stojković
1943.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

**ĐORĐE I TIKA ĐORĐEVIĆ,
VUKICA I ĆERKA OLIVERA, LUČIKA I „DOBRI FRIC”**

Kada je aprila 1941. kapitulirala Kraljevina Jugoslavija Dušan Nećak, kapetan po činu, bio je zarobljen kao i desetine hiljada oficira i vojnika Jugoslovenske vojske. Za njegovu suprugu Suzanu i sina Aleksandra-Sašu, u Beogradu je započela odiseja preživljavanja. Naime, Suzana je bila Jevrejka i morala je da krije svoje poreklo. Donekle joj je pomoglo što je imala srpsko prezime, ali bilo je mnogo ljudi iz njihovog okruženja koji su znali ko je ona. Bežeći od bezočne ruske emigrantkinje, koja ih je ucenjivala i iznuđivala novac da ih ne prijavi policiji, spas su pronašli u stanu Đorda Đorđevića i njegove supruge Tike, Nemice po poreklu, koja je prešla na pravoslavnu veru. Suzana i deca Đorda Đorđevića bili su u pokretu otpora i kada je pretilo da se njihove aktivnosti otkriju, Suzana je morala da nađe nov smeštaj. Smestila se sa Sašom kod Vukice Đorđević na Slaviji.

Venčanje Suzane i Dušana Nećaka

Možda i ključnu ulogu u njihovom spasavanju odigrao je nemački oficir koga je Saša iz posleratne priče majke Suzane, zapamtil samo kao „dobrog Frica”. Suzanina školska drugarica Lučika, zamolila je „Dobrog Frica” da pocepa Suzanin policijski karton iz koga se vidi da je Jevrejka. On je bez ikakve naknade to uradio i dao nove papire, uz obavezu da Suzana nađe novi smeštaj. Ilegalci su ih smestili na tavan kuće u ulici Kneginje Zorke. Tu su dočekali oslobođenje Beograda, oktobra 1944. godine.

Dušan je u pokušaju bekstva uhvaćen na zagrebačkom kolodvoru, odmah je deportovan u Jasenovac i 4. februara 1942. godine ubijen.

Suzana i Dušan Nećak u Prilepu 1934.

*Saša Nećak u šetnji sa
komšinicama, Novi Sad 1940.*

*Tereza Bergel udata Hacker,
majka Suzane Nećak*

Saša i Suzana Nećak, Beograd 1941.

*Zauvek je ostala tajna
pravo ime „Dobrog Frica”*

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

KRISTOF EBERLE

*Kristof, Rihard i
Marijana Eberle*

Kristof Eberle, poreklom Nemac, bio je jedno od petoro dece Jozefa i Kristine. Živeli su u Kačarevu kod Pančeva. Kada je izučio za časovničara (urara), prvu radnju otvorio je u Zemunu. Rano je ostao bez majke, a otac Jozef često je umeo da kaže svojim sinovima: „Dovedite mi i crnu Ciganku, ali ne i Jevrejku“. Kako život piše najlepše ljubavne priče, Kristof se zaljubio u Jevrejku Marijanu Leon. Otac Jozef, očaran njenom lepotom i dobrotom zaboravio je na sve što je izgovorio o Jevrejima. Marijana i Kristof venčali su se 1939. g. u Zemunu, a 1940. g. rođio im se sin Rihard.

Rihard i Marijana Eberle,
Francstal 1944.

Ruža Leon u grupi za prinudni rad

Kristof je tokom celog rata trpeo svakodnevne pritiske od strane folksdjojčera da im se pridruži, ali se on 1944. g. pridružio partizanskim jedinicama i učestvovao u konačnom oslobođenju Jugoslavije.

Zemun, 1941. godine, pod ustaško nemačkom vlašću, bio je pogubno mesto za Jevreje. Bili su proganjani i terani na težak prinudni rad. Za razliku od Marijanine sestre Ruže, koja je svakodnevno išla na prinudni rad, Kristof nije dozvolio Marijani da se prijavi policiji. Posle deportacije Jevreja iz Zemuna u logore Staru Gradišku i Jasenovac 1942, preselio se sa svojom porodicom u Francstal, deo Zemuna gde su isključivo stanovali domaći Nemci, gde je bilo manje mogućnosti da neko prepozna Marijanu.

Vojna knjižica Kristofa Eberlea

*Prema pravilima Jad Vašema Kristof ne može zvanično biti proglašen za pravednika jer je spasavao svoju ženu i dete.
Za nas je on Pravednik!*

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

MILETA I LJUBINKA STOJANOVIĆ

Mileta i Radojka Stojanović i njihova odrasla deca Žarko i Dragoljub živeli su u Orašcu, malom selu nadomak Aranđelovca. Ratno doba nosilo je sva-kojake izazove, a jedan od najvećih bila je odluka da u letu 1942. u kuću prime četvoro odraslih Jevreja. Bila je to porodica Bohner iz Zagreba, koja je 1941, kada su ustaše počele progon Jevreja, pobegla u Srbiju. Miletin sin Dragoljub je u to vreme radio kao čata u opštini i obratio se za pomoć pred-sedniku opštine, Radomiru Joksimoviću. Predsednik, koji je bio saradnik u pokretu otpora, naložio je prvo da se Bohnerovi krste. Krštenje je obavlje-no u crkvi u selu Crkvine kod Markovca. Nove legitimacije koje su dobili glasile su na ime Bogdan, Jela, Milica i Stanko Pavlović. Komšijama su objasnili da je to dalja rodbina, i da su iz Osijeka pobegli u Srbiju.

Mileta i Radojka Stojanović

Mileta i Radojka Stojanović sa Jelom i Bogdanom Pavlovićem (Bohnerovima) 1943.

5222

На перву письменну и чу-
знати за діяльністю ворогів
Лівадійській ініціативі, яку ви
запровадили відповідно до ви-
сновків професійних війсь-
кових заслужених

*Porodica Bohner - Pavlović i
posveta sa poledine fotografije*

Mileta Stojanović

Bohnerovi su se 1948. iselili u Izrael, ali nismo uspeli da dodemo do njihovih potomaka. Oni su godinama održavali vezu sa Stojanovićevima. Na osnovu pisma kojim se porodica Pavlović - Bohner, 1962. zahvaljivala porodici Stojanović što su ih spasili tokom rata, nedvosmisleno je da su svi oni Pravednici među narodima.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

OSKAR KAMACINTA I MAJOR KRALJEVE VOJSKE

Josef Hercl (Herzl) je stanovao u Dubrovačkoj ulici u Zemunu sa majkom Adelom, tetkom Rozom i braćom Hugom i Žakom (Jakovom). Brat Emanuel se odselio u Zagreb. Josef je bio zaposlen kao trgovачki pomoćnik kod „Brće Petrović”, i jedini je imao stalni posao. Venčao sa 1926. godine sa Maricom Žager, katolkinjom, koja je prešla u jevrejsku veru i promenila ime u Mirjam. Mirjam je bila krojačica pa je svojim napornim radom doprinosila da se kućni budžet bar malo popravi.

U letu 1931. Josef i Mirjam su dobili sina Aladara.

Emanuel, Hugo, Josefi Jakob Hercl, 1940.

Adela Hercl

Mirjam je ubrzo napustila Zemun sa sinom Aladarom. Putujući za Zagreb, odlučila je da siđe u Slavonskoj Požegi, gde se prijavila kao Nemica iz Zemuna. Sinu je nadenula ime Zvonimir da bi zvučalo što više hrvatski. Sve vreme rata bili su u strahu da će njihovo poreklo biti otkriveno. Ipak, rat se završio, suprug Josef se vratio iz zarobljeništva, a od prijatelja, advokata Kamacinta, su saznali za tužnu sudbinu svojih najmilih.

Žak je strešan na Banjici 1941, a Hugo je zajedno sa majkom Adelom oteran u Jasenovac i Staru Gradišku odakle se nisu vratili.

Tri brata, Josef, Hugo i Žak (Jakob) pred početak Drugog svjetskog rata su bili mobilisani. Jevreji, lojalni građani Kraljevine Jugoslavije, delili su sudbinu većinskog srpskog stanovništva. Jugoslavija je kapitulirala za samo jedanaest dana.

Major Kraljeve vojske savetovao je Josefu i Hugu da se pre-daju, da ne pokušavaju da se vrate u Zemun, jer je očigledno znao koja sudbina čeka Jevreje. Josef je prihvatio savet i ostao u zarobljeništvu pod zaštitom Ženevske konvencije, a Hugo je rešio da se vrati kući. Žak se takođe vratio u Zemun.

Folksdojčeri su odmah po okupaciji Zemuna otvoreno pretili Jevrejima. Uplašena za sudbinu sina, Mirjam je pitala advokata Oskara Kamacinta, Nemca po poreklu, šta da radi. Advokat je bio iskreni prijatelj njihove porodice i njegov savet je bio vrlo jasan. „Bežite iz Zemuna dok još ima vremena”.

*Aladar (Zvonimir) Hercl u
dvorištu kuće u Dubrovačkoj
ulici*

Zvonimir Hercl 1953.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

DR LENDNER, VASA KALINIĆ I MEŠTANI SELA MANĐELOS

Filip David je rođen 1940. u „mešovitom” bračku Sefardkinje Roze i Aškenaza Frederika Freda Davida. Najveći deo detinjstva i mladosti Fred je proveo u Sarajevu, gde se i rodila ljubav između njegovih roditelja, koja je sredinom tridesetih godina prošlog veka okončana brakom.

Fred je bio pravnik, sudija u Sremskoj Mitrovici, mesto u podnožju Fruške gore. Fruška gora je jedina planina u tom području, činjenica od značaja za kasniju sudbinu porodice David.

Roza, Filip i Frederik David, Madelos 1942.

Filip David u Mandelosu 1942. i 1943. godine

Porodica David posle rata u Beogradu

Od preko pedeset članova velike prodice, i sa majčine i očeve strane, preživelo je tek nekih petoro šestoro.

A decorative horizontal border consisting of a repeating pattern of the Star of David.

A decorative horizontal border consisting of a repeating pattern of the Star of David.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

MEŠTANI SELA MANĐELOS

Margita i Josip Rozencvajg (Rosenzweig) živeli su tridesetih godina prošlog veka u Novom Sadu. Imali su kćerke Irmu-Manci i Valeriju i sina Viktora.

Manci se u Beogradu udala za Miodraga Ninića i 1932. rođio se sin Ivan. Brak nije dugo potrajal. Manci je bila još mlada i prepustila je brigu o Ivanu babi i dedi u Novom Sadu.

Valerija se udala za Rudija Fasbendera, Engleza, koji je u Beogradu radio u Ambasadi Velike Britanije.

Viktor je studirao pravo u Beogradu, ali je zbog svoje levičarske aktivnosti morao da se preseli u Zagreb. U martu 1941. bio je затvoren u zloglasnom Keristincu u Zagrebu. Kasnije je streljan sa grupom ilegalaca.

Manci se 1940. udala za Ota Canbauera iz Novog Sada

Josip Rozencvajg je bio predstavnik fabrike tepiha iz Banata, i zbog posla se sa suprugom i Ivanom preselio u Beograd. Manci je sa mužem ostala u porodičnoj kući u Novom Sadu.

*Rozencvajgovi u Rumi
Margita, Manci, Josip, Valerija i
Viktor*

se vrate u Beograd i nastavili su put za
Manđelos, malo selo na obroncima
Fruške Gore u kome je Josip rođen.
U Manđelosu su se bez sumnje
sreljali sa još jednom izbegлом je-
vrejskom porodicom. Ruža David
sa sinovima Filipom i bebom Mi-
šom bila je u Manđelosu već kra-
jem 1941. Ružin suprug Frederik
bio je u fruškogorskim partizanskim
jedinicama, i stalno ih je obilazio.

*Rozencvajgovi u Rumi
Margita, Manci, Josip, Valerija i
Viktor*

Viktor Rozencvajg

Kao što ni Davidove niko iz sela nije prijavio, tako nisu ni Rozencyvajgove.

Ipak, u jednoj raciji juna 1942., ustaše su uhapsili Margitu i Josipa i odveli ih u zatvor u Sremsku Mitrovicu.

Streljani su 7. jula iste godine kao odmetnici.

Manci i Valerija, Beograd 1940.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

ZUSKA, MARGITA I MAĐARSKI OFICIR

Eugen Frojdenfeld

Eugen Jene Frojdenfeld bio je oženjen sa Lili Grinberger. Imali su dve čerke, Editu, koja je rođena 1930. godine, i Vericu, rođenu 1935. Eugen je odveden u privremeni logor Topovske šupe odakle se nije vratio. Pošto je ostala bez muža, Lili je odlučila da posluša savet Eugenovog prijatelja, mađarskog oficira, i poslala je decu u Novi Sad kod sestre Eržike, a odatle u Budimpeštu. Editu je u Novi Sad odvela jedna Zuska, a Vericu Margita, supruga stradalog Eugenovog brata Josefa. Eržika je spakovala decu i pobegli su u Budimpeštu. U centru Budimpešte postojao je dom za siročad. Jevrejska opština je za potrebe izbeglica iznajmila dva gornja sprata i tu su smeštene Edita i Verica.

*Lili Frojdenfeld,
1938.*

Margita i Josip Frojdenfeld, 1938.

Rudolf Reza Kastner, mađarsko-jevrejski advokat, koji se već godinama nalazio na čelu cionističkih organizacija, posle više propalih pokušaja spasavanja Jevreja, konačno je uspeo da za veliku svotu novca, dijamanata i zlata, dogovori sa Adolfom Ajhmanom transport 1685 Jevreja u Švajcarsku. Među putnicima „Kastnerovog voza”, kako je kasnije prozvan, nalazile su se i sestre Frojdenfeld. Prljavi, umorni, na stanici u Bazelu dočekali su ih predstavnici Crvenog krsta. Sestre su sa svojom grupom prebačene u mesto Be kod Ženeve. Jevreje su iz Švajcarske prebacili u Bari, a potom brodovima u Palestinu.

Editin švajcarski sertifikat, 1945. i identifikaciona karta Palestine, 1946.

Edita i Verica započele su novi život u Svetoj zemlji.

Tetka Eržika, 1947.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

VERA KAPIN, MILAN JAKOVLJEVIĆ I PUKOVNIK ĆIRIĆ

Sigmund i Emilija Komornik

Major Pevec i Oto, 1944.

Nikola je jednom prilikom, 1943. godine, kazao Otou: „Kada budeš hteo da odeš iz Beograda, samo mi javi. Ja ћu te prebaciti na sigurno mesto”. Milan Jakovljević ga je nedugo zatim obavestio da se njegov „priatelj” Zoran Jović hvali kako će ga prijaviti da je Jevrejin. Oto je po nalogu Nikole Milovanovića prebačen u štab Draže Mihailovića, u Radio centar. Bio je pod komandom Majora Peveca.

Kada je Draža odlučio da se iz Srbije jedinice povuku u Bosnu, Oto je pošao sa njima. Razboleo se od tifusa i jedva je preživeo.

Partizani su kod Pala otkrili bolnicu u kojoj su se četnici lečili. Pozvali su sve koji su mogli da hodaju da im se pridruže. Oto je pošao sa njima.

Partizanske jedinice su bez ispaljenog metka, 6. aprila 1945, umarširale u Sarajevo. Među njima se nalazila i jedinica u kojoj je bio Oto. U maju 1945. vratio se u Beograd.

Oto Komornik rođen je 11. jula 1924. u Zagrebu. Otac Sigmund Komornik, Jevrejin, bio je oficir Kraljeve vojske. Rat je porodicu zatekao u Prištini. Sigmund je bio zarobljen i smešten u sabirni logor u Beogradu. Oto se uputio u Beograd da nađe oca. Baka Gizela dala mu je tri adrese prijatelja kod kojih je mogao da se obrati za pomoć.

U kafani London izdavana su uverenja za kretanje po Beogradu. Dobio je uverenje da je Slovenac. Našao je oca u zarobljeničkom logoru. Da bi bio u očevoj blizini smestio se kod Ratića Katića, koji je pre rata služio đački vojni rok u garnizonu njegovog oca u Prištini. Bio je kod Katićevih više od mesec dana, i onda se preselio kod Zorana Jovića, sina sekretara u Ministarstvu transporta. U međuvremenu ljotićelevski pokret je sve više jačao i Zoran im se pridružio. Postao je obaveštajni oficir. U Otoa se uvukao opravdani nemir.

Morao je da traži novi smeštaj. Redom je stanovao kod Vere Kapin, porodice pukovnika Čirića, poznanika Savice, da bi se najduže zadržao, po drugi put, kod Vere.

U Beogradu se, između ostalih, družio sa studentom prava Milanom Jakovljevićem i poručnikom Nikolom Milovanovićem.

Oto u partizanima, 1945.

Oto je brodom Kefalos 26. decembra 1948. stigao u novu domovinu, Izrael.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

ADVOKAT DR RIBARIĆ I MARIJA GOBEC

Teodor i Elza Blau

Teodor - Toša Blau i supruga Elza živeli su u Zagrebu, gde se 1929. rodila čerka Helga. Toša je radio za pilanu Drach iz Siska. Odlučio je da pokrene sopstveni posao izrade parketa. Firmu je otvorio 1938. godine u Beogradu. Marija Gobec, sposobna Slovenska, bila je njegova sekretarica.

U Beogradu se Toša upoznao sa advokatom dr Ribarićem, a poslovni odnos se pretvorio u iskreno prijateljstvo. Toša je imao puno poverenje u advokata, pa mu je dao i ovlašćenje da raspolaže sa njegovim parama u banci.

Helga i majka Elza 1939.

Odmah po okupaciji Beograda Toša se našao u Topovskim šupama, sabirnom logoru za Jevreje. Supruga Elza je svakodnevno obilazila Tošu, ali jednog dana ga nije pronašla, a nemački stražar joj je dao ceduljicu u kojoj je Toša pisao: „Zaklinjem vas, odmah napustite Beograd, javite se mom prijatelju advokatu Ribariću”.

Elza je poslušala savet muža, a advokat Ribarić je obećao da će obezbediti lažna dokumenta za Elzu i Helgu, ali i za mlađog prijatelja Eliezera Ungara. Za 24 sata pribavio je za sve troje lažna dokumenta sa kojima su mogli da napuste Beograd.

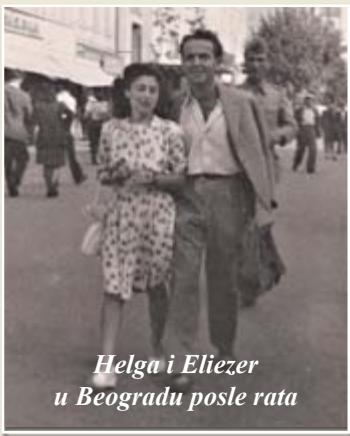
Njih troje su sa lažnim dokumentima, avgusta 1941, prešli u Žemun.

Helga Blau, 1943.

*Helga u Zemunu,
1944*

Helga i Eliezer u Beogradu posle rata

Erih Samlaić, iz Zemuna, koji je bio oženjen sa Tošinom bratanicom Ljerkom Blau, iznajmio je za njih kuću na periferiji Zemuna, u kojoj će se, kako se ispostavilo, zadržati sve do kraja rata.

Marija je, pored svih opasnosti koje su pretile na prelasku iz Beograda u Zemun, dve godine redovno prenosila novac koji je slao dr Ribarić.

Eliezer Ungar i Helga Blau su se venčali i 1948. otišli sa Elzom, brodom Kefalos u novoformiranu državu Izrael.

PRAVEDNICI BEZ MEDALJE

HILDA MILER

Julijana, Vera, Sidonija i Josef Kelemen

Josef i Julijana Kelemen, rođena Štern, živeli su pre Drugog svetskog rata sa Čerkama Sidonijom i Verom u Novom Sadu.

Mađarska okupaciona vlast izvela je januara 1942. tzv. Novosadsku raciju, u kojoj je stradao veliki broj Jevreja. To je bio jasan signal kakva im je sADBINA namenjena. Ipak, sve do 1944. nije bilo sličnih, masovnih, ubijanja. Onda su u proleće 1944. godine, ponovo počele racije. Aušvic je bio poslednja stanica za Jevreje sa mađarskog okupacionog područja. Kao i mnogi, i porodica Kelemen je verovala da ih vode na prinudni rad.

Na putu do Aušvica zadržali su ih u getu u Subotici oko tri nedelje. Tada se Josef Kelemen prijavio za rad sa koga se nije vratio.

Kada je kompozicija sa Jevrejima stigla u Aušvic, Vera i Sidonija odvojene su na jednu a majka Julijana na drugu stranu. Majku više nisu videle.

Sestre su sa grupom žena poslate u Vistegirs-dorf, da rade u fabrici avionskih delova. Vera je nakon nekoliko dana završila u bolnici sa visokom temperaturom. Nekako u isto vreme Sidonija je povredila nogu, pa je i ona smeštena u istu bolnicu.

Nemica Hilda Miler, komandno firerka, bila je humana žena. Pomogla je sestrama da se oporeve, a Veri je posle dala da čisti njenu sobu i loži vatu. Vera je često pratila Hildu i imala je priliku da vidi kako vadi hranu iz svoje torbe i deli logorašima na prinudnom radu u fabrići.

Hilda Miler

Vera Štajn

Ali, najveću humanost Hilda Miler pokazala je na kraju rata. Crvena armija je bila blizu logora, kada je počela evakuacija logora. Evakuacija je najčešće značila slanje logoraša u smrt. Hilda nije dozvolila da se izvrši evakuacija žena koje su radile u fabrići.

Internirane žene su u logoru dočekale oslobođenje.

NIKOLA TRIVIĆ

*Josif Levi,
Ženeva 1919.*

Josif Levi i njegova sestra Streja (Estreja) Levi, udovica Benka Daviča, živeli su pred Drugi svetski rat u Beogradu, na Dorćolu. Streja je dočekala okupaciju sa svoja dva sina, Samuilom i Lujom. Najstariji sin Avram otisao je u Palestinu pre Drugog svetskog rata.

Josif Levi, kada su se u Beogradu pojavile prve uredbe kojima su ograničena prava Jevreja, nije čekao da vidi šta će dalje biti. Aprila meseca 1941. obratio se za pomoć svom poslovnom prijatelju, Nikoli Triviću iz Obrenovca.

Častan i human čovek, Nikola Trivić, našao je rešenje za Josifa. U naselju „Bošnjaci”, udaljenom oko jedan kilometar od centra Obrenovca, smestio je Josifa u skromnu kuću. Josif je u Obrenovac došao sa Ružom, koja je pre rata služila u njihovoј kući. Ruža je bila Mađarica, i sa dokumentima nije imala problema.

Nikola je za Josifa obezbedio novi identitet sa imenom Jovan Lazić, izbeglica iz Bosne.

Streja je sa svoja dva sina ostala u Beogradu. Sin Samuilo, odveden je na Tašmajdan i streljan u prvoj grupi talaca 28. jula 1941. Sin Lujo Davičo, osnivač baleta u muzičkoj školi „Stanković”, poslat je 1942. od strane Komunističke partije u Crnu Goru.

Po instrukcijama partije podmetnuo je bombu pod sto italijanskih oficira, ali je odmah uhvaćen i strelijan.

Streja je otišla u Crnu Goru i priključila se partizanskim jedinicama.

Za to vreme Josif, Jovan, radio je na imanju familije Potić. Bila je to velika i dobrostojeća seoska familija sa puno zemlje i stoke. Vlasnici su bili tri brata Nikoline supruge Mileve.

*Streja Davičo, rođena Levi sa
mužem Benkom i njihovo troje
dece*

Moba za berbu šljiva, septembra 1942.

1. Josif Levi, 2. Nikola Trivić, 3. sin Nikole Trivića, Dušan,
4. Dušanova majka, Mileva Trivić, rođena Potić

Sve do kraja rata niko nije znao da je Josif Jevrejin, čak ni Nikolina ţena Milena.

Ja rata Josif se oženio sa Ružom

PRAVEDNICI SA MEDALJOM

MLADEN PERIĆ I KĆERKE VERA, MIA I RUŽA PROGLAŠENI SU 2017. GODINE OD STRANE JAD VAŠEMA PRAVEDNICIMA MEĐU NARODIMA

Obitelj Wolfensohn
Gornji red: sin Beno sa suprugom Klarom,
otac Leon, kantor;
donji red: majka Sofija, rođena Rosenkrantz,
kćerke Silva, Marta i Erna, 1930.

Posle okupacije Beograda naređeno je da svi Jevreji moraju da se prijave policiji i da stave žutu traku na rukav. Silva to nije učinila. Njen prijatelj Oto, folksdojer, trgovac i vlasnik nekoliko mlinova u Vojvodini, pomagao je Silvi da izbegne sudbinu ostalih Jevreja.

Oto se u novembru 1941. obratio Mladenu Periću i zamolio ga da primi u stan ugroženu Jevrejku. Mladen je u dogovoru sa čerkama primio Silvu i potom otisao u policiju i prijavio da se kod njega nalazi srpska izbeglica iz Hrvatske, koja je stigla bez ikakvih dokumenata. Uspeo je da za nju dobije papiре na ime Smilja Petrović. U stanu Mladena Perića dočekala je oslobođenje.

Samo 19 od 250 Jevreja iz Koprivnice je preživelo pogrom, među njima i Silvina sestra Erna. Jedan od preživelih bio je i Albert Heinrich i Silva se posle rata udala za njega u Koprivnici.

Pre Drugog svetskog rata Mladen Perić je iz Beograda upućen na mesto upravnika carinarnice u Koprivnici (Hrvatska). U Koprivnici se upoznao sa kantom sinagoge Leonom Wolfensohnom, njegovom suprugom Sofijom, kćerkama Silvom, Martom i Ernom i sinom Benom. Tamo je službovao od 1935. do 1938. godine i potom se vratio u Beograd.

Sticajem okolnosti, pre rata, u Beogradu se zaposlila Silva Wolfensohn. Mladen Perić nije znao da se Silva preselila u Beograd.

Silva Wolfensohn

Sinagoga, Koprivnica

PRAVEDNICI SA MEDALJOM

BOGOLJUB STEVANOVIĆ I LJUBO BLAGOJEVIĆ

PROGLAŠENI SU 1998. GODINE OD STRANE JAD VAŠEMA PRAVEDNICIMA MEĐU NARODIMA

Sofija, Julijana i Aron Hajon

Veoma brzo je bilo jasno da porodica Hajon mora da beži i iz Zvornika i Aron je odlučio da se vrate u Srbiju. U Loznicu se porodica Hajon zadržala neko vreme, a kada ni tu više nije bilo sigurno, početkom decembra meseca 1941. ponovo su se našli u Beogradu. Aron se dosetio da bi mogao sebe i porodicu da predstavi kao izbegle Srbe iz Bosne. Za dobijanje novih ličnih dokumenata, koji bi potvrdili da su oni izbegli Srbi, bila su mu potrebna dva svedoka i tako se našao u stanu kod Bogo-ljuba Stevanovića. Bogoljub je bio drug iz detinjstva Aronove kćerke Matilde, koja je ranije otišla u Niš sa sestrom od ujaka Olgom Blam. No, za izjavu su bila potrebna dva svedoka. Bogoljub je poznavao njihovog zemljaka Ljubu Blagojevića i zajedno sa Aronom obratio se Ljubi za pomoć. Ni Ljuba se nije premišljao. Aron je uskoro u rukama držao papire na ime Aleksandar Marković, njegova žena Sofija dobila je ime Dara, a kćerka Julijana ime Mirjana. Aron je odlučio da ženu i kćerku pošalje u Niš. On im se pridružio marta 1942. Julijana je u Nišu dobila posao u štampariji „Car Konstantin“. Naočita devojka privukla je pažnju svog šefa Ratomira Ćirića. Julijana je krila da je Jevrejka sve do momenta kada ju je Ratomir zaprosio. Onda mu je sve priznala, ali on se samo nasmejao. Kao da je od početka znao da je Jevrejka. Venčali su se 1948. godine.

U životu prožetom strahom, porodica Hajon dočekala je kraj rata u Nišu.

Braća Nahman i Aron Hajon bili su trgovci i ugovornici u Zvorniku, Bosna i Hercegovina. Aron Hajon se 1938. godine sa suprugom Sofijom, rođenom Blam, sinovima Isidorom i Emilom i kćerkom Julijanom - Bebom, preselio u Beograd. Posle okupacije Beograda Aron se sa porodicom sklonio u Višnjicu. Uplašen zbog represalija nad Jevrejima odlučio je da se vrati u rodno selo u Bosnu. Na putu prema Kozluku, jedno vreme su se zadržali u Bijeljini, kod porodice Semo. U Kozluku ih je prihvatala jedna muslimanska porodica.

Ni tu se nisu dugo zadržali, već su utočište našli kod Aronovog brata Nahmana u Zvorniku.

Bogoljub
Stevanović

Ljubo
Blagojević

Sofija, Aron i Julijana Hajon

PRAVEDNICI SA MEDALJOM

DESANKA TOMIĆ

PROGLAŠENA JE 2014. GODINE OD STRANE JAD VAŠEMA PRAVEDNICOM MEĐU NARODIMA

Desanka Tomić

Vida je otišla u Čačak, gde je potražila Milomira Mihailovića, koji je neko vreme stanovao kod njih u Beogradu. Milomir nije zaboravio porodicu Ašerović, i bio je spreman da pomogne.

Majka Gvozdena Jovaševića, Vidinog prvog muža, živela je u Čačku i uzela je Dragana kod sebe. Sveta je ostao sa majkom Vidom.

Vida i Milomir započeli su zajednički život. Odlučili su se da idu na rad u Nemačku. Svetu su ostavili na pragu komšijske kuće, pa šta bude. Desanka Tomić i njen muž Vukomir nisu imali dece i prihvatili su da se brinu za napuštenu bebu. Kada su shvatili da je dete jevrejsko, znali su da moraju da napuste Čačak. Što dalje jer se uveliko pričalo da neko krije jevrejsko dete.

Posle kratkog boravka u Svrlijigu smestili su se kod Desankine sestre u selu Stave kod Krupnja, gde su dočekali kraj rata.

Vida Ašerović udala se pre Drugog svetskog rata za Gvozdena Jovaševića. U braku je rođena kćerka Dragana. Brak nije dugo trajao, i ona se vratila u porodičnu kuću na Crvenom krstу u Beogradu. Iz veze sa Slovencem Želimirom Fiketom, građevinskim preduzimačem iz Beograda, rodio se Svetozar - Sveta, koji je upisan u matične knjige kao sin Vidinog prvog muža. Ispostavilo se da Želimir ima suprugu u crkvi, pa se Vida ponovo, ovog puta sa dvoje dece, vratila u prodičnu kuću.

U kući na Crvenom krstu živeli su otac Ašer, majka Rahela, Vida sa dvoje dece i brat Isak sa ženom i troje dece.

Beograd je bio pod okupacijom i svi Jevreji su morali da stave žute trake. Isak je otišao u partizane, a otac Ašer je bio u jevrejskoj bolnici. Jevreji su smeli da izlaze na pijacu samo posle određenog vremena, kada uglavnom više nije bilo namirnica. Zato se Vida jednog jutra odlučila da sa dvoje dece, bez žute trake, ode ranije na pijacu. Međutim komšinica, Baka Jela, ju je presrela i obavestila da žandarmi odvode njenu porodicu, i da hitno beži. Otišla je kod Svetinog oca i njegove supruge.

Ostala je kod njih sa decom, dok preko kuma na rođenju Svetе, Radomira Genića, nije dobila lažna dokumenta sa kojima je mogla da napusti Beograd.

Sveta, Čačak 1942.

Svetozar i majka Vida

Desanka Tomić je podigla Svetu, a on je tek sa 19 godina upoznao biološku majku.

PRAVEDNICI SA MEDALJOM

VOJISLAV KNEŽEVIĆ

POSTHUMNO JE PROGLAŠEN 2012. GODINE OD STRANE JAD VAŠEMA PRAVEDNIKOM MEĐU NARODIMA

*Ana devojačko Vajda, Ivan, Stojan
i Vojislav Knežević*

*Ida i Kemal u gornjem redu, Jelisaveta, otac
Sabit i Jolanda Nuhanović u donjem*

Zajedno sa ostalim Jevrejima iz Kikinde prebačeni su u Beograd, žene i deca u logor za Jevreje na Starom sajmištu, a odrasli muškarci u Topovske šupe.

Vojislav i Sabit preduzimali su sve što su mogli da iz logora izvuku svoje porodice. Vojislav se na kraju obratio komandantu grada Kikinde, tražeći od njega saglasnost da se obrati direktno Gestapou u Beogradu sa molbom da oslobođe njegovu ženu iz logora. Uspeo je da dobije ausweis (propusnicu) i odlazi u Beograd. Od šefa Gestapoa dobija dozvolu da izvede suprugu iz logora. Istog dana je u logoru pronašao suprugu Anu, baku Aranku i Margitu sa četvoro dece. Iako je Vojislav dobio saglasnost da izvede samo suprugu, uspeo je da prevari stražare i iz logora izvede i Margitu sa decom. Baka Aranka je ostala u logoru, gde je ubijena 1942. U strahu da ne budu otkriveni, moglo bi se reći u kućnom pritvoru u Kikindi, dočekali su oslobođenje 6. oktobra 1944. godine.

Vojislav Knežević i Sabit Nuhanović bili su oženjeni sa Jevrekama, sestrama Vajda, Anom i Margit.

Vojislav Knežević je rođen 1912. u mestu Han Kol, opština Banja Luka. Posle Prvog svetskog rata, kao ratno siroče poslat je u Banat. Izučio je obućarski zanat i zapošljava se u Kikindi. Tu upoznaje Anu i venčavaju se 1938.

Sabit i Margit Nuhanović su imali četvoro dece: kćerke Jelisavetu, Idu, Jolandu i sina Kalmana.

Odmah po okupaciji Jugoslavije, nacisti su počeli sa sprovođenjem terora nad Jevrejima. U noći između 14. i 15. avgusta 1941. iz kuće Sabita odveli su njegovu suprugu Margitu i četvoro dece. Iste noći policija je odvela i Anu, suprugu Vojislava i njenu majku Aranku.

Kemal, Jelisaveta, Ida i Jolanda Nuhanović

Vojislav Knežević, ratna fotografija

PRAVEDNICI SA MEDALJOM

PREDRAG, LJUBINKA I RUŽA MILUTINoviĆ PROGLAŠENI SU 2017. GODINE OD STRANE JAD VAŠEMA PRAVEDNICIMA MEĐU NARODIMA

Sima Judić

Milutinovićevi su u međuvremenu kupili skromnu kuću na Pašinom brdu. Sa njima je živela njihova kćerka Ruža, koja je pre, a i za vreme rata, radila u policiji. Rašela je zamolila Milutinoviće da prime u kuću nju, njenu kćerku Bojanu i unuku Floru na nekoliko nedelja. Milutinovićevi su ih bez reči primili. Komšijama su objasnili da su Jakovljevići njihovi rođaci iz ratne zone u Prokupljlu i da će kod njih biti koliko god bude potrebno. Ruža je pribavila za Rašelu i Bojanu lažna dokumenta.

Za Floru se pobrinuo Predrag Milutinović, koji je prilikom jedne racije, tokom koje je pretresana i njihova kuća, policiji pokazao rodni list i rekao: „Ovo je naša kćerka Mira”. Ljubinka i Dragi su imali kćerku, koja je bila sličnih godina kao Flora, a koja je nekoliko godina ranije iznenada preminula.

Ispostaviće se da su Bojana, Rašela i Flora umesto nekoliko nedelja ostali kod Milutinovića do kraja rata.

Bojana, čerka Jevrejke Rašele Jakovljević, udala se pre rata za Jevrejina Simu Judića. Uskoro su dobili kćerku Floru. Živeli su u Beogradu. Flora je imala devet godina kada je aprila 1941. nacistička Nemačka napala Kraljevinu Jugoslavije.

Sima Judić je bio oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Posle kapitulacije Jugoslavije pobegao je iz Beograda i vratio se u roditeljsku kuću u Kragujevcu. Nacisti su uhapsili Simu 18. oktobra, a već 20. oktobra 1941. streljan je sa grupom komunista.

Bojanina majka, Rašela, pre rata je sa pokojnim mužem živela na Dorćolu. Kada je Rašela videla šta se događa u Beogradu, odlučila je da se obrati bivšim komšijama, porodici Milutinović.

*Baka Rašela i unuka Flora pred rat
1941.*

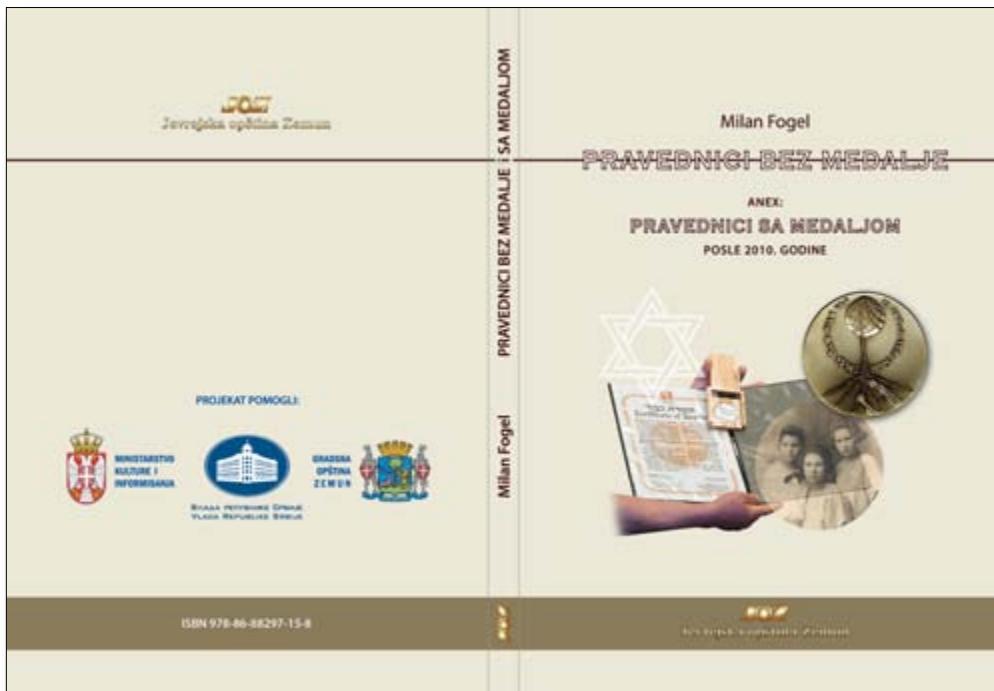
Izložba je nastala na osnovu istinitih priča objavljenih u knjizi Pravednici bez medalje u kojoj su opisana spasavanja Jevreja tokom Holokausta od strane građana Srbije.

Iz 24 priče upoznaćete znane i neznane junake i isto toliko potresnih sudbina spasenih i stradalih Jevreja.

Autor: Milan Fogel

Gostujući autor: Filip David

180 ilustrovanih strana

PORUČITE KOD IZDAVAČA:
Jevrejska opština Zemun,
Dubrovačka 21, 11080 Beograd-Zemun
Tel/Fax: +381 (0)11 2195-626 E-mail: jozemun@sbb.rs

JOZ
Jevrejska opština Zemun